

TÜRKİYE SELÇUKLULARINDA KÖY TEŞKİLÂTI VILLAGE ORGANIZATION IN THE SULTANATE OF RUM

Mikâil BAYRAM*

Öz

Malazgirt zaferini takip eden yıllarda Anadolu'ya Türkmen göçleri ardı arkası kesilmeksizin asırlarca devam etmiştir. Bunun bir sonucu olarak da, Anadolu'da kırsal bölgelerde yeni köyler, kasabalar kuruluyordu. Bu köy ve kasabalar, çoğunlukla Ahiler tarafından veya tarikat pirleri, din büyükleri adına inşa edilen hanıkah, tekke, medrese, imaret ve vakıf gibi hizmet veya hayır kurum ve kuruluşları türündeki yapıların etrafında oluşuyordu. Bu minvalde kurulan köy ve beldelerin sayısı hızla binlerle ifade edilecek kadar çoğalmıştır. Selçuklu devlet adamları yeni kurulan bu köyleri belli bir şekilde organize ediyor ve belli bir anlayış ile köylerin yönetilmesini sağlamaya çalışıyorlardı. Bu hususta Kubreviyye Tarikatı şeyhlerinden olan Necmü'd-din-i Daye 1223(620) de kaleme aldığı "Mirsâdü'l-ibâd,, adlı eserinde "Köy sahipleri, köy ağaları ve çiftçi ve işçilerin uymaları gereken kurallar,, başlığı altında orijinal bilgiler vermiş ve eserini Türkiye Selçuklu sultanı I.Alâü'd-din Keykubad'a sunmuş ve bu sultanın iltifatına mazhar olmuştur. Bu bakımdan onun eserinde köylerin yapılanması ve köy yönetimi ile ilgili kuralların titizlikle uygulandığı muhakkaktır. Bu sebeble Necmü'd-din-i Daye'nin köylerin yönetimi ve ziraat ile uğraşanların uymaları gereken ahlâkî kurallar ve aralarındaki hiyerarşik ilişkiler hakkındaki açıklamaları, Selçukluları Devleti yöneticileri için örnek teşkil etmiştir.

Anahtar Kelimeler

Köy Teşkilâtı, Selçuklu, Türkler, Malazgirt, Necmü'd-din-i Daye, Mirsâdü'l-ibâd,, Ahiler.

Abstract

After the following years of the Battle of Manzikert, Turkmen migrations to Anatolia went on constantly for ages. As a result of that situation, new villages and towns were established in the countryside of Anatolia. These villages and towns were founded around the khanqahs, lodges, madrasahs, imarets which were built mostly by Akhies in the name of religious and cult leaders and service institutions and organizations such as foundations and charities. In this manner, the numbers of villages and towns reached rapidly thousands. The Seljukian statesmen organized these newly founded villages in a certain way and had them governed in a certain concept. In this respect, Najm al-Din Daye 1223 (620), one of the sheikhs of

* Selçuk Üniversitesi emekli öğretim üyesi.

Kubrawiyya order, gave original information under the title of “The rules to be obeyed by village owners, village headmen, farmers and workers” in his book “Mersād al-ebād” and he presented this book to Kayqubad I, the Seljuq Sultan of Rum, and he was honoured by the Sultan. In this regard, the rules on the organizations and governances of villages in his book were studiously obeyed. For this reason, the moral principles which were to be followed by headmen of villages and farmers and the explanations about the hierarchical relations among them served as models for the rulers of the Sultanate of Rum.

Keywords

Village organization, Seljukian, Turks, Manzikert, Najm al-Dîn Daye, Mersād al-ebād, Akhies.

GİRİŞ

Selçuklular, milâdi 1040 yılında Dandanakan denilen mevkiye Gaznelilere karşı büyük bir zafer kazandılar. Bu zaferin sonunda Büyük Selçuklu Devleti Kurulduğu gibi Horasan ve İran, Oğuzların istilâ alanı haline geldi. Kısa bir zaman sonra o zamanlar Diyar-i Rum diye anılan Küçük Asya yani Anadolu da Oğuzların istilâsına maruz kaldı. Asırlarca Emevî ve Abbasî Devleti'ne karşı Anadolu'yu savunan Doğu Roma İmparatorluğu, Oğuzların istilâsı ve Selçukluların askeri gücü karşısında mağlup oldu. Selçukluların askerî gücünün gölgesinde Oğuzlar ve diğer Türk unsurlar büyük göç dalgaları halinde Diyar-i Rum'a dökülüp geldiler.

Anadolu'ya göçen Oğuzların büyük ekseriyeti göçebe idi. Aşiretler ve boylar halinde ve davar sürüleriyle birlikte otlak ve mer'aları dolaşıyorlardı. Anadolu'ya geldikten sonra da asırlarca konar göçer topluluklar olarak bu hayatlarını sürdürmüşlerdir. Gerek Selçuklular ve gerek Osmanlılar döneminde devletler zaman zaman bunları yerleşik hayata geçirmeye o dönemin tabiriyle tahta kapulu yapmaya çalışmışlardır. Bu göçebe Türkmenler tahta kapulu olmayı istemezlerdi.

Faruk Sümer hocamızın da belirttiği gibi¹ Anadolu'ya gelen Oğuzlar arasında yerleşik hayat görmüş, şehir hayatına alışık kültürlü, bilgili insanlar ve cemaatler ve hatta köklü aileler de vardı. Kendilerine Horasan Erleri denilen Ahmed Yesevî Ocağından olan Türkmen dervişler kalabalık cemaatler halinde Anadolu'ya yayılmaktaydılar². Bu Türkmenler'in kopup geldikleri coğrafi şartlara bazeddiği için Anadolu'da kırsal bölgelere yerleşmeği tercih ettikleri görülür. Ayrıca bu Oğuzlar arasında İran unsurundan olanlar -az da olsa- Araplar da vardı. Bunlar çoğunlukla şeyh ve mürit cemaatler, ilim erbabı, tacir ve sanatkâr idiler. Onlar da çoğunlukla şehirlere yerleşmeyi tercih ediyorlardı. Anadolu'daki şehirlerde Devlet hizmeti görüyorlardı. Kasaba ve köylerin düzenli biçimde yapılanmasını sağlıyorlardı.

Anadolu'nun Türkler tarafından feth edilmesini takip eden yıllarda Doğu ve Orta Anadolu'da ilk Türk Beylikleri kurulurken, Batı ve Orta Anadolu'da da Türkiye Selçukluları Devleti kuruldu. Doğu Roma İmparatorluğu toprakları üzerinde kurulan bu devletler, köklü Roma Medeniyeti'nin enkazları üzerinde yeni bir medeniyetin (Anadolu Türk-İslâm Medeniyeti) temelini atıyorlardı. Bizans'ın askerî garnizonları yeniden şekillendirilirken Roma şehirleri ve yerleşim alanları yeni bir anlayışla dizayn ediliyor, yapılandırılıyordu. Yani Anadolu (Küçük Asya) İslâm Medeniyeti'nin bir uzantısı konumuna geliyordu.

¹. Faruk Sümer, Anadolu'ya Yalnız Göçebe Türkler mi Geldi, Belleken, Ankara 1960, XXIV, 567 vd.

². Firdevsi-i Rumî, "Velâyet-nâme" sinin mukaddimesinde Ahmed Yesevî ocağına mensup dervişleri Anadolu'nun kültürel fatihleri olarak nitelendirmekte ve Hacı Bektaş-i Horasânî'yi de o ocaktan biri olarak tasvir etmektedir. Bkz. Hacıbektaş İlçe Halk Kütüphanesi, Nr. 200.

Bizans'tan alınan birçok şehirlerde yerli halkların arasına giren ve yönetici konumunda bulunan Müslümanlar evvel emirde o beldede bir ulu cami inşa ediyorlardı. Anadolu'da ulu cami inşa etme uygulaması Danişmend Oğulları'nın başlattıkları bir gelenektir. Bu ulu cami ve küçük ölçekli mescidlerin yakın çevresine Müslümanlar yerleşiyor ve bu şekilde Bizans şehirlerinde Müslüman mahalleler teşekkül ediyordu. Bunu Tekke, zaviye, Hanikah, imaret, türbe, vakıflar gibi yapılar takip etmekteydi. Bu yapıların Selçuklular zamanında şehirlerin yeniden yapılanmasında önemli rol oynadığı iyi bilinen bir konudur³. Ayrıca Anadolu'ya gelen yerleşimcilerin farklı dinî ve siyâsî eğilimde olmalarından ötürü yöreler arasında birbirinden farklı kültürel çevre ve dinî yapılanmaların gerçekleştiği de bilinmektedir. Bu farklı kültürel yapılanmalar dinî ve fikrî zümreler arasında mücadele ve rekabetin, siyâsî görüş ayrılıklarının yaşanmasına sebep olmaktaydı⁴.

Birçok şehir ve kasabalar Bizans dönemindeki yerlerin üzerine inşa edilmiş olmakla beraber, bazı şehirler de yeni baştan inşa edilmiştir. Alanya, Aksaray, Konya, Kırşehir böyle kurulmuştur. Şehirlerin kuruluş ve yapılanmasında sivil halk kuruluşlarının da önemli rolü bulunmuştur. Esnaf ve sanatkârlar, şehirlerde iş yerleri, sanayi çarşıları, bedestenler inşa ederlerken, tacirler de hanlar dükkânlar ve çeşitli amaçlarla vakıf müesseseleri kurarak şehre canlılık kazandırıyorlardı. Türkiye Selçukluları zamanında sivil halk kuruluşlarının çok yaygın ve güçlü oldukları gözlenmektedir. Devlet adamları ise Kervansaray, Han, hamam, cami ve mescid, medrese, darü's-şifalar ve suyolları inşa ederek ülkede refah seviyesinin yükselmesine hizmet ediyorlardı.

Ahi Teşkilâtı'nın kurucusu sayılan Ahi Evren Hâce Nasirü'd-din Mahmud 1234(632) yılında Sultan Alâü'd-din Keykubad'a sunduğu "Ahlâk-i alâî,, (Ahlâk-i Nasirî) adlı eserinde⁵ toplumsal bir yapı dört zümreden müteşekkildir der ve bu dört zümreyi şöyle izah eder:

1. Kalem ehli olanlar. Bunlar okumuşlular, muallimler din adamları ve devlet memurları olup, tabiatdaki dört unsurdan biri olan su mesabesindeirler.
2. Askerler ve güvenlikçilerdir. Bunlar da toplusal yapıda ateş gibidirler.
3. Esnaf ve san'atkârlar. Bunlar da toplumsal yapıda hava mesabasindeler,

³ Ö. Lütfi Barkan, İstîlâ Devrinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler, Vakıflar Dergisi, İstanbul 1942, Sayı. 2, s. 279-304.

⁴ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Mikâil Bayram, Türkiye Selçukluları Üzerine Araştırmalar, Konya 2005, s. 1-22.

⁵ Asırlardır İranlı Hâce Nasirü'd-din-i Tusî'ye mal edilen bu eserin gerçek yazarı, Anadolu'nun Hece Nasireddin'i olan Ahi Evren Hâce Nasirü'd-din'dir. Geniş bilgi için bkz. Mikâil Bayram, Hâce Nasirü'd-din Muhammed et-Tusî'nin İntihalciliği, S.Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi, Sayı. 20, Konya 2005, s. 7-18. Bu esrin gerçek adı da Sultan Alaü'd-din'e sunulduğu için "Ahlâk-i Alâî ,, dir.

4. Ziraat ehli ve hayvancı olan köylüler ve işçilerdir. Bunlar da toplumsal yapı da toprak gibidirler. Toplumun hayatiyeti bunlara bağlıdır. Bunların iş gücü ve emeği olmadan diğer zümreler ayakta duramazlar. Onun için Köy ve köylüler toplumsal yapının temel taşıdır.

a-Köylerin Kuruluşu

1071 yılında vuku bulan Malazgirt zaferini takip eden yıllarda fetihlerin devam ettiği günlerden itibaren Anadolu'ya göç edip gelen Türkmenler yerli Hristiyan halklar arasına yayılıyorlardı. Bu Türkmen göçleri arası kesilmeksizin asırlarca devam etmiştir. Anadolu'nun yerli Hristiyan halkları, çoğu Türk olan Müslüman halkla bir arada yaşamak zorunda kalmışlar ve yoğun bir kültürel etkileşme yaşanmaya başlanmıştır. Bunun sonucu olarak Anadolu'da kırsal bölgelerde yeni yeni köyler, kasabalar kuruluyordu. Bu köy ve kasabalar genel olarak tarikat pirleri veya din büyükleri adına inşa edilen hanikah, tekke, medrese, imaret ve vakıf gibi hizmet ve hayır kurum ve kuruluşları türündeki yapıların etrafında oluşuyordu. Bu şekilde kurulan köy ve beldelerin sayısı binlerle ifade edilecek kadar çoktur⁶. Danişmend İlinde bu tür yapıların daha yaygın olduğu farkedilmektedir. Uzun Firdevsî, "*Menakib-i Hacı Bektaş-i Velî*", adlı esrinin mukaddemesinde⁷ Ahmed Yesevî Ocağına mensup dervişlerin büyük kalabalıklar halinde Anadolu'ya geldiklerini ve burada kolonileştiklerini ve böylece kültürel bakımdan Anadolu'yu fethettiklerini hikâye etmektedir.

Göçebe olarak Anadolu'ya gelen Türkmenler daha çok kırsal bölgelerde yaşamayı tercih ediyorlardı. Bunlar ovalarla dağlık bölgeler arasında konargöçer halde bulunuyorlardı. Zaman zaman bu konar göçer aşiretlerin yerleşik hayata geçtikleri oluyordu. Bu yerleşimler neticesinde yeni köyler meydana gelmekteydi. Sultanlar bazen bir yöreyi bir aşirete veya bir dini cemaate yurt olarak vermekteydiler⁸. Sultan I. Alâü'd-din Keykubad, berat yazarak Suluca Karaöyük'ü (Bugünkü Hacıbektaş) Şeyh Yunus-i Mukrî'ye yurt olarak vemiştir⁹.

Askeri fetihlerin sürdüğü dönemlerde Türk devlet adamları, savaş tedirginliği yaşadıkları için arazilerini terkederek, ihanet ettikleri için hicrete mecbur edilen yerli Hristiyan halklardan boşalan köy ve kasabalara Türkmenleri yerleştirmekte ve Anadolu'nun imarına çalışmaktaydılar¹⁰. Selçuklu devlet adamları yeni kurulan bu köyleri belli bir şekilde organize ediyor ve belli bir

⁶ Mikâil Bayram, Selçuklular Zamanında Tokat Yöresinde İlmî ve Fikrî Faaliyetler, Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu, Ankara 1987, s.30-37.

⁷ . A.g.e. Hacıbektaş İlçe Halh Kütüphanesi, Nr. 200.

⁸ . Evhadü'd-din-i Kirmanî Menakib-Nâmesi, Terc. M. Bayram, Konya 2008, s. 268.

⁹ . Tuncer Baykara, Türkiye Selçuklularının Sosyal ve Ekonomik Tarihi, İstanbul 2004, s. 159.

¹⁰ Z. Velidi Togan, Umumî Türk Tarihine giriş, s. 207-210; O. Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk –İslâm Medeniyeti , s. 254-260.

anlayış ile köylerin yönetilmesini sağlamaya çalışıyorlardı. Bu konuda Kubreviyye Tarikatı şeyhlerinden olan Necmü'd-din-i Daye 1223(620) de kaleme aldığı "*Mirsâdü'l-ibâd*," adlı eserinde "*Köy sahipleri, köy ağaları ve çiftçi ve işçilerin uymaları gereken kurallar*," başlığı altında orijinal bilgiler vermektedir¹¹. Bu zat eserini Türkiye Selçuklularının en güçlü ve teşkilatçı sultanı I.Alâü'd-din Keykubad'a sunmuş ve bu sultanın iltifatına mazhar olmuştur. Bu bakımdan onun eserinde köylerin yapılanması ve Köy yönetimi ile ilgili kuralların titizlikle uygulandığı muhakkaktır. Onun için Necmü'd-din-i Daye'nin köylerin Yönetimi ve ziraat ile uğraşanların uymaları gereken ahlâkî kurallar ve aralarındaki hiyerarşik ilişkiler hakkındaki açıklamaları, Selçuklu devri yöneticileri için örnek teşkil etmiş olmalıdır.

Türkiye Selçukluları idarî sisteminde sultanlar, melikler, ikta sahipleri ve amiller (Valiler) gibi üst düzey yöneticiler, köyleri yıllık belli bir meblağ karşılığında Dehkan denilen köy sahiplerine satıyorlar veya icara veriyorlardı. Bunun için köy satış veya icar senetleri düzenleniyordu. Bu senetlerde satış yapılan köyün hudutları detaylı bir şekilde tarif edildiği gibi köyün arazileri ve varlıkları da ta'dad edilmekteydi. Sultan II. İzzü'd-din Keykavus 1258 yılının Muharrem ayında Aksaray'da Gerveli adındaki köyü Konya Subaşı Mehmed b. Hüseyin adındaki zata 1200 Mısır altını karşılığında satmıştı. Bu satış senedine 48 şahit imza koymuşlardı¹². Keza Karamanoğlu İbrahim Bey, Bozkır yakınlarındaki Çat Köyünü kurmuş ve buraya bir medrese de inşa ederek köydeki birçok arazi ve mülkleri bu medreseye vakfettiği vakıf senedinden anlaşılmaktadır¹³. Buna benzer örnekleri çoğaltmak mümkündür. Bazen "Şehre küstüler" yakın çevreleriyle birlikte bir yöreye göçüyor ve orada bir köyün temelini atmış oluyorlardı. Anadolu'da bu şekilde kurulmuş pekçok köy bulunmaktadır. Mevlânâ'nın dostu Hüsamü'd-din Çelebi'nin amucası Ahi Başara, çevresindekilere küsererek Konya'yı terk etmiş ve bugün Başarakavağı diye anılan köyü kurmuştur¹⁴. Moğolların Türkiye Selçukluları devletini kontrolleri altına aldıkları 1262 yılından sonra Ahi Teşkilatı üyeleri yani Ahiler, Moğollar'ın zulmünden korunmak için ucra yerlere göçüyor, oralarda san'atlarını icra etmeye çalışıyorlardı. Böylece Anadolu'da Ahilerin adları ile anılan pekçok köyler kurulmuştur. Seydişehir'in Seyyid Harun-i Veli tarafından kurulduğu bilinmektedir. Onun ahfadından olan Seyyidî Mahmud da Alanya'da kendi adıyla anılan köyü kurmuştur.

¹¹ Necm-i Razî, *Mirsâdü'l-ibâd*, Neşr. M. Emin Riyahi, Tehran 1366, s. 513-521. Bu eser, Sultan II. Murad tarafından Mahmud Karahisarî'ye Türkçeye tercüme ettirmiştir.

¹² İ. Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Aksaray Tarihi*, İstanbul 1974, I, 360-369.

¹³ Bu vakıf senedinin orijinal metni özel arşivindedir.

¹⁴ Ahmed Eflâkî, *Menakibü'l-arifin*, Neşr. T. Yazıcı, Ankara 1959-61, II, 775.

Çoğu zaman bir köy veya birtakım köylerin satış ve vergi gelirleri cami, medrese, hanikah, darü's-şifa gibi vakıf kuruluşlarına harcanmak üzere tahsis edilmekteydi. Vakıf müesseseleri kuranlar o müessesenin giderlerini karşılamak için sahibi oldukları köylerin veya akar suyun gelirlerini o hayır kuruluşuna tahsis ederlerdi. Kadınhanı'nın sahibi Vezir Kadı İzzü'd-din, Kestel'den Divanlar köyüne kadar bütün arazi ve köylerin gelirlerini ve Kestel suyunun icarından elde edilen geliri, Bugünkü İmam-Hatip Lisesi'nin bulunduğu yerde yaptırmış olduğu Cami, Medrese ve Darü's-şifa'ya tahsis etmiştir¹⁵. Keza Vezir Ziyâü'd-din Kara Arslan da Karaman yolu üzerindeki kendi adıyla anılan köyün gelirlerini Konya'da yaptırdığı Vakıflar Çarşısı'nın arkasında bulunan Hanikâh-i Ziya'ya vakfetmişti. Bunun gibi pekçok devlet büyükleri ve zenginler inşa ettikleri hayır kurum ve kuruluşlarının giderlerini karşılamak için sahibi oldukları köy ve mer'aların gelirlerini vakfettikleri görülmektedir. Selçuklu devri belgeleri arasında bunun gibi pekçok örnekler vardır. Keza bu dönemde düzenlenmiş vakfiye metinlerinde de köyler ve köylerin konumu ile ilgili kayıtlar ve değerli bilgiler bulunabilmektedir.

b-Köylerin Yönetimi

Yukarıda bahsini ettiğim Necmü'd-din-i Daye'nin "*Mirsadiü'l-ibâd*" adlı eserinden anlaşıldığına göre, Sultan ve Melikler, İktâ sahipleri ve Amiller (Valiler), -ki bunlar en üst yöneticilerdir- köylerin özelliklerine ve konumuna göre yıllık belli bir vergi karşılığında köyleri, Dehkan (Kethuda yani Köy sahibi) denilen kişilere belli bir zaman için satıyor veya icara veriyorlardı. Bedeli de peşin alınıyordu. Bu uygulama devletin en önemli gelir kaynaklarından birini teşkil etmekteydi. Sasaniler zamanındaki bu uygulama¹⁶ doğuda birçok Türk-İslâm devleti tarafından benimsenip uygulandığı gibi Türkiye Selçukluları da uygulamışlardır. Dehkanlar, sahibi oldukları köylere celbettikleri, çiftçi ve işçileri veya konar göçer bir topluluğu yerleştiriyorlar ve onların belli usul ve esaslar dairesinde üretim yapmalarını sağlıyor ve iş hayatlarını düzenliyorlardı. Çiftçiler ve işçiler ürettiklerinin onda birini (öşür) köy ağaları ve reisler aracılığı ile Dehkanlara veriyorlardı. Sasaniler zamanında bu nisbet altıdabir idi. Köylerdeki Müslüman ahalinin üretimi (hasılatı) nisap miktarını aşınca ayrıca zekât da vermek durumundaydılar.

Ahalisi gayrı müslim olan köy halkından cizye alınmaktaydı. Vezir Tacü'd-din Mu'tez Aksaray çevresinde halkı gayrı Müslim olan köylerden cizye olarak topladığı 7000 dirhem parayı Mevlânâ'ya afiyetle yemesi için göndermişti¹⁷. Bir

¹⁵. Mikâil Bayram, Selçuklu Veziri Kadı İzzeddin Tarafından Düzenlenen Bir Vakıf-name, Ata Dergisi, sayı.VII, Konya 1997, s. 47-53.

¹⁶. A. Cristensen, Iran der Zeman-i Sasaniyan, Terc. M. Reşid Yasemî. Tehran 1377, s.183-185.

¹⁷. Menakibü'l-arifin, I, 271.

başka zaman da gene cizyeden gelen 3000 dinar göndermişti¹⁸. Bu dehkanlar arasında devletin yüksek kademelerinde görevli emirler, subaşılar gibi bürokratlar bulunuyordu. Bazen bir dehkanın pek çok köylere sahip olduğu görülmektedir. Sahib Ata Fâhrü'd-din Ali'nin yüzlerce köyü olduğu bilinmektedir. Köy hayatı içinde yaşayan ve çalışanlar arasındaki görev ve yetkiler, ahlâkî esaslara, hak ve hukuka riayet ölçüleriyle belirlenmiştir. Evhadü'd-din-i Kirmanî gibi gezgin Türkmen şeyhler Anadolu'daki seyahatları esnasında bir müfettiş gibi köylülerin ve çalışanların problemlerini dinler ve onların herhangi bir haksızlığa uğramalarına engel olmaya çalışırlardı. Şeyh Evhadü'd-din-i Kirmanî bir defasında Kayseri'de Türkmenleri taciz eden bazı ümerayı bir mektup yazarak Sultan Alâü'd-din Keykubad'a şikâyet etmiştir. Alâü'd-din Keykubad da geciktirmeden hemen Türkmenler lehine bir siyasetle gereğini yapmıştır¹⁹. Necmü'd-din-i Daye, Dehkanların ve onun emri altında çalışanların görev ve yetkilerini, uymaları gereken ahlâkî kuralları şöyle açıklamaktadır:

Ekin ekmek ve ziraat ile meşgul olmak Allah ile ticaret yapmak demektir. Bütün san'at dallarından ve kazanç çeşitlerinden daha hayırlıdır. Allah'ın Rezzak sıfatına mazhar olmaktır. Sadakat ve ihlâs ile bu iş kolunda çalışmak sınırsız sevap kazanmaya vesile olur.

Bu iş alanında çalışanları üç kısma ayırmakta ve her kısmın kendine göre usul ve esaslarını tarif ettikten sonra görev ve yetkilerini açıklamaktadır. Necmü'd-din-i Daye'nin bu konudaki açıklamalarını önemine binaen özetleyerek burada sunmak istiyoruz.

I. Dehkanlar (Köy sahipleri): Bunlar mülk ve mal sahibi olup, ekip biçecek derleyip toparlayacak şenlendirecek çiftçilere, amelelere ve onların elinin altında çalışacak insanlara muhtacdırlar. Bunların uymaları gereken en önemli kural, sahip oldukları mülk ve mallarından ötürü mağrur olmamalarıdır. Ellerindeki mülk ve malın kendilerine emanet verilmiş olarak düşünmelidirler. Asıl mal sahibinin Cenab-ı Allah olduğu idraki içinde bulunmalıdırlar. Mal biriktirmek ve ihtikâr heveslisi olmamalıdır. Elinin altında çalışan çiftçi ve işçileri küçük görmemeli, incitmemeli ve yaptığı işle ahireti kazanmayı ön plânda tutmalıdır.

Tohumu anbardan çıkardığı zaman, bu tohumu dünya için değil, ahiret için ekiyorum, diye niyet etmelidir. Cenab-ı Hak bu tohumu göğertecek ve ondan bir verim sağlayacaktır. Bunun gelirinden her kim yerse hepsini helâl ediyorum, insan hayvan aç ve muhtac olan herkesler faydalansın diye ekiyorum demeli

¹⁸ . Menakibü'l-arifin, II, 175.

¹⁹ . E.Kirmanî, Enisü't-talibin ve celisü's-salihin, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, F.Y. Nr. 701, yp. 50b; Evhadü'd-din-i Kirmanî ve Menakib-Nâmesi, Terc. M. Bayram. Konya 2008, s. 35.

Yarattıklarına hizmet etmek Allah'a hizmet olduğu şuurunda olmalılar. Çalıştırdığı çiftçi ve işçilerin haklarını tam olarak vermelidir. Ekinden, bağ ve bahçeden elde ettiği geliri nisap miktarını aşarsa zekâtını daha harmandayken ayırmalı şer'i kanunun gereği olan miktarı mustahak olanlara ulaştırmalı, zekât malını kendi malından ayırmalıdır. Dehkan mütevekkil olmalıdır. Zira gelir ve verimi Cenab-i Hak'dan ummalıdır. Evinin kapısı yolcuya, fakire, muhtaca açık olmalı.

Kurak geçen bir yıl olup da verim düşük olursa bundan dolayı umitsizliğe düşmemeli, bunda da bir hikmet var deyip üzülmemeli ve küfran-ı ni'mete düşmemeli, rızkı Allah'tan bilmelidir. İşte Dehkan bu ihlas ve samimiyette olursa başkalarının suyuna ve arazisine tasallutta bulunmaz, kanunî emir ve yasaklara riayet eder. İnsan, hayvan onun ürettiklerinden kim istifade ederse hayır hanesine sevap yazılır ve manevi derecesi yükselir.

II. Köy ağaları ve Reisler:Bunlar belirlenen kurallara dahilinde çalışıp köylülere eşit davranmalı, kuvvetli olanı zayıf durumda olana tercih etmemeli, rüşvet almamalı ve daima doğrudan yana bulunmalılar. Dine ve dindarlara destek olunmalı halkın rahat ve huzurunu korunmalıdır. Köylülerin zulme uğramamaları konusunda ciddi bir gayret göstermeliler, köylünün mal ve mülküne asla tasallutta bulunmamalı, köyde "Emr-i bi'l-maruf nehy ani'l-münkeri" yerine getirmelidir. Bir kimse haksız bir muameleye maruz kalmışsa reislik ve ağalık kuralları gereği buna derhal müdahale edilmeli ve bunun sorumluluğunun idrâki içinde bulunmalılar.

III.Çiftçiler ve İşçiler: Köy yerinde asıl çalışanlar ve üretim sağlayanlar çiftçiler ve işçilerdir. Bunlar kendilerine ait mal ve mülkleri olmayıp ağa ve reislerin arazisinde çalışan, ekip, biçen insanlardır. Dehkanların koydukları kurallara uymak durumundadırlar. Emanete riayatkâr ve dürüst olmalı. Kötülükten ve hiyanetten sakınmalılar. Efendilerinin malına mülküne göz kulak olmalı, zarar vermemeliler. Çalıştırdığı hayvanlara merhametli davranmalı, ağır yük vurmamalı, hayvanı fazla dövmemelidir. Hayvana zulüm ve eziyet ederlerse Cenab-ı Allâh'ın kendilerinden bundan ötürü hesap soracağını bilmeliler. Çift sürdükleri zaman sürekli zikir hâlinde bulunmalılar. Namaz vakti gelince de hemen namaza yönelmeli, mümkünse cemaatle değilse münferit olarak namaz eda edilmeli. Yaptığı bütün işleri Allâh'tan bilmeli. Onun için çiftçi ve işçi kendisini Cenab-ı Hakk'ın vasıtası bilmelidir.

SONUÇ

Görüldüğü gibi Kübreviyye tarikatı'nın Anadolu'daki en ünlü temsilcisi Necmü'd-din-i Daye'nin anlatımlarından Türkiye Selçukluları döneminde köylerin dizaynında üzerinde en fazla ve hassasiyetle durulan husus, köylerde

yaşayanların İslâmî gelenek ve törelere bağlı ve İslâm ahlâk ve terbiyesi ile donanımlı olmalarının sağlanmasıdır. Dikkat edilirse köylülere belli bir dinî ve ahlâkî formasyon kazandırılmaya çalışılmıştır. Öyle anlaşılıyor ki bu uygulama devletin resmî politikası olmuştur. Türkiye Selçukluları devri kurumlarından olan Ahi Teşkilâtı'nda da bu amaca matuf uygulamanın mevcut olduğu görülmektedir. O dönemde Anadolu köylülerine verilmek istenen İslâmî ve ahlâkî meziyet, bugün dahi Anadolu insanında görülmekte ve Anadolu köylüsünün klasik karakterini yansıtmaktadır. Bu insan tipi şehirlerde ve kültürlü çevrelerde medrese ve hanikah gibi eğitim kurumlarından gelen bilimsel temele dayanmakta iken köylerde ve kırsal alanlarda oldukça sade ve basit biçimde ve daha çok sözlü anlatıma dayanmaktadır. Anadolu'da İlmihal türünde eserler yazma geleneği bu ihtiyacdan doğmuştur. Anadolu'da te'lif edilen ilk ilmihal ise, Ahi Teşkilâtı'nın piri Ahi Evren Hacı Nasirü'd-din Mahmud tarafından kaleme alınan "*Menahic-i Seyfi*" adlı eseridir²⁰. Bu eserden sonra Anadolu'da İlmihal türünde eser yazma geleneği başlamış ve yüzlerce ilmihal telif edilmiştir.

Devletin köylülerin eğitim ve sağlık sorunlarıyla da yakından ilgilendiği görülmektedir. Köylere tekke, medrese gibi eğitim kurumları götürüldüğü gibi vakıf imaretler, aşhaneler de inşa edilmekteydi²¹. O günün şartlarında hastaları Darü'ş-şifaların bulunduğu şehirlere götürmek zor olduğu için tabipler, köy köy, kasaba kasaba gezerek hastaları tedavi etmekteydiler. Yöneticilerin, tabipleri görevlendirerek köy ve kasabalara gönderdikleri görülmektedir²². Bu bakımda Anadolu'nun İslâmlaşması sürecinin köylerde ve kırsal bölgelerde daha etkili kalıcı ve güvenli olmuştur. Doğrusu Anadolu'nun geçmişteki bu özelliği, henüz sosyolojik bakımdan incelenmiş değildir. Demek istiyorum ki Anadolu'nun kültürel bakımdan fethi köylerden başlamıştır. Selçuklular devrindeki tecrübelerden günümüzde de azamî ölçüde yararlanılması gerekirken Cumhuriyet döneminde tam tersi bir uygulamaya geçilmiştir. Bunun en tipik göstergesi Cumhuriyet döneminin akl-i evvel teorisyen bir şairi bakın ne diyor:

Orda bir köy var uzakta
O köy bizim köyümüzdür.
Gitmesek de gelmesek de

²⁰. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Mikâil Bayram, Türkiye Selçuklularından Günümüze Din Eğitimi, Bilgi Yolu Dergisi, Sayı. 18, Konya 2005, s. 154-156.

²¹. Mikâil Bayram, Selçuklular Zamanında Tokat Yöresinde İlmî ve Fikrî faaliyetler, Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu, Ankara 1987. s. 36-38.

²². Süheyl Ünver, Selçuklu Tababeti, Ankara 1940, s. 70-71; Osman Turan, Türkiye Selçukluları'na Dair Resmi Vesikalar, Ankara 1988, s. 162-166.

O köy bizim köyümüzdür.

Üzülerek ifade etmek gerekir ki bu dörtlük Cumhuriyet döneminde köylerle ilgili oluşan zihniyeti ve güdülen politikayı ifade etmektedir. Bu şiir uzun bir dönem İlkokul ders kitaplarına da konulmak suretiyle yetişen yeni neslin aklına ve ruhuna bu zihniyet nakşedilmeye çalışılmıştır. Şair Efendi o köye gitmeyecekmiş, gelmeyecekmiş fakat o köy onun olacakmış. Eğer Selçuklular zamanında bu zihniyet mevcut olsaydı Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması kati'yyen gerçekleşmezdi. Vakiya en üst seviyedeki yetkililer zaman zaman bu düşüncüyü söylem ve demeçleriyle ifade etmişlerdir. Bu bahsi burada açmıyoruz.

KAYNAKÇA

- CRİSTENSEN, A. *İran der Zeman-i Sasaniyan*, Terc. M. Reşid Yasemî. Tehran 1377.
- AHMED EFLÂKÎ, *Menakibü'l-arifin*, Neşr. T. Yazıcı, I-II, Ankara 1959.
- BARKAN, Ö. Lütfi, "İstilâ Devrinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi*, Sayı. 2, İstanbul 1942.
- BAYKARA, Tuncer, *Türkiye Selçuklularının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, IQ Kültür Sanat Yay. İstanbul 2004.
- BAYRAM, Mikâil, "Selçuklu Veziri Kadı İzzeddin Tarafından Düzenlenen Bir Vakıf-name", *Ata Dergisi*, Sayı. VII, Konya 1997, 47-53.
- BAYRAM, Mikâil, "Selçuklular Zamanında Tokat Yöresinde İlmî ve Fikrî Faaliyetler", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu*, Ankara 1987, 30-37.
- BAYRAM, Mikâil, "Selçuklular Zamanında Tokat Yöresinde İlmî ve Fikrî faaliyetler", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu*, Ankara 1987, 36-38.
- BAYRAM, Mikâil, "Türkiye Selçuklularından Günümüze Din Eğitimi", *Bilgi Yolu Dergisi*, Sayı. 18, Konya 2005, 154-156.
- BAYRAM, Mikâil, "Hace Nasirü'd-din Muhammed et-Tusî'nin İntihalciliği" *S.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı. 20, Konya 2005, 7-18.
- BAYRAM, Mikâil, *Türkiye Selçuklularını Üzerine Araştırmalar*, Kömen Yay. Konya 2005, 1-22.
- EVHADÜ'D-DİN-İ KİRMANÎ, *Enisü't-talibin ve celisü's-salihin*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, F.Y. Nr. 701, yp. 50b.
- EVHADÜ'D-DİN-İ KİRMANÎ *MENAKİB-NÂMESİ*, Terc. M. Bayram, Konya 2008.
- KONYALI, İ. Hakkı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Aksaray Tarihi*, I, İstanbul 1974.
- SÜMER, Faruk, "Anadolu'ya Yalnız Göçebe Türkler mi Geldi", *Belleten*, XXIV, Ankara 1960.
- TOGAN, Z. Velidi, *Umumî Türk Tarihine Giriş*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1981.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk –İslâm Medeniyeti*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2014.
- TURAN, Osman, *Türkiye Selçuklularına Dair Resmi Vesikalar*, TTK Yay., Ankara 1988.
- ÜNVER, Süheyl, *Selçuklu Tababeti*, TTK Yay., Ankara 1940.

